

ПАРАДОКСИТЕ НА МАХОВАТА ТРАДИЦИЯ

Владимир Кришванек
Университетът в Храдец Кралове

PARADOX IN TRADITION OF KAREL HYNEK MACHA

Vladimír Křivánek
University of Hradec Králové

In this article I would like to point out some controversial moments during the acceptance of Macha's work and his personality into contemporary Czech culture. Two main terms are defined here – Macha's reception and Macha's tradition. Tradition is a much more stable system, taking into account not only the work itself (and how it is widely accepted), but also the author's personality, his fate, his cult, historical background etc. Reception is a neverending process of accepting the work, however tradition is its result – a steady image of work and personality, as it remains in national consciousness. There are several contradictions in Macha's tradition and acceptance of his work. An indisputable paradox of the Macha's tradition is the general concept of Macha as a poet of spring, youth, and love. However, the greatest paradox of Macha's tradition is the fact that Macha, who was a subjective romantic, individualist, existentialist and clearly a dangerous person for the emerging national culture, becomes over time a national poet, a representative of the national collective and a guardian of national identity.

Key words: Czech Romanticism, K. H. Macha, Macha's reception, Macha and national tradition

Настоящите разсъждения имат за цел да разкрият някои спорни или изненадващи моменти относно начина, по който творчеството и личността на Карел Хинек Маха (1810 – 1836) се възприемат в съвременната чешка култура. Най-напред е необходимо да разграничим две близки понятия, които са от първостепенно значение за нашето изследване – *Махова рецепция* и *Махова традиция*.

Рецепцията на дадено литературно произведение започва с неговото включване (т.е. след публикуване и разпространение) в лите-

ратурната комуникация, което обуславя многообразието от индивидуални прочити при неговото възприемане и интерпретиране. Така се осъществява сложен, по същество значим и динамичен процес на променящи се във времето тълкувания на съответното произведение. В хода на различните рецептивни конкретизации в предна позиция излизат тези, които са проникновени, авторитетни и приемливи за повечето реципиенти. Така с времето се формира една цялостна система от възгледи, която наричаме традиция.

Традицията е много по-стабилна система, в която наред с аксиоматиката на произведението, т.е. с общоприетите рецептивни становища, участва и авторовата личност, неговата житейска съдба, историческите контексти, неговият култ. И не на последно място – и нашите собствени нагласи относно автора и неговото творчество, в които прозират настоящите ни предпочитания и интереси. От аксиоматиката на рецепцията се ражда традицията. Рецепцията следователно е непрестанен възприемателски процес, докато традицията е нейно следствие и представлява установеният в националното съзнание образ на произведението и на творческата личност. Традицията се променя бавно и е съставна част от националната идентичност. Националната традиция често пъти има митотворчески характер, трансформира се трудно и неохотно. Националното съзнание има нужда от своите идентификационни митове, които биват постепенно и в резултат на определено познание опровергавани, но само за да бъдат заменени с нови митове.

Посредством няколко литературноисторически ракурса ще открия някои проблематични моменти в съществуващото и днес традиционно разбиране за Маха. Така например е наложено убеждението, че творчеството му е останало неразбрано от неговите съвременници, че е било отхвърлено като чуждо на националната култура тяло. Възрожденските критици Йозеф Кр. Хмеленски и Ян Сл. Томичек – автори на негативни рецензии за Маховия „Май“, битуват в чешката литература като глуповати филистери, които не са разбрали гениалността на Маха. Тази вкоренена представа за тях като тесногръди критици би трябвало в някаква степен да се прецизира съобразно с реалностите на съответното историческо време. Ако внимателно прочетем днес двата критически отзива за „Май“, ще установим, че въпреки принципно оскъдната литературноисторическа образованост на това поколение Хмеленски и Томичек се оказват начетени и уважавани възрожденски интелектуалци, които в редица аспекти са подхождали с разбиране към Маха, разкривайки някои от източниците, оказали въздействие върху

неговото творчество. Осъдителната критическа позиция по отношение на „Май“, изразена не само от тях, но също от Франтишек Л. Челаковски в едно негово писмо, както и от Франтишек Палацки, същевременно е съчетана с признание на Маха като талантлив чешки поет. В художествените качества на неговата поезия малцина са проявявали съмнение. Тогавашната литературна критика констатира влияние от страна на Байрон и на философско-рефлексивната линия на Европейския романтизъм, разпознава определени възгледи на Хегел и е впечатлена от имагинативното богатство на текста, от красивите и богато разгърнати метафори. Въпреки тези частични правилни наблюдения тя отхвърля „Май“ като произведение, което е чуждо на тогавашната естетическа норма, казано с терминологията на структурализма. Чешката литература предлага редица подобни примери за рязко нарушаване на естетическата норма – например „Гробищни цветя“ на Ян Неруда, „Confiteor“ на Йозеф Махар, дебютната стихосбирка на Франтишек Гелнер „Радостите на живота“, „Песен за Викторка“ на Ярослав Сайферт. Именно посредством нарушаването на естетическата норма поезията се развива и обновява. Всяка исторически формирана естетическа норма се основава на определен идеологически конструкт. За времето на Маха такъв идеологически конструкт се явява чешкият национализъм, чиято цел е да изгради въпреки изключително трудните условия, произтичащи от провежданата от Хабсбургската монархия германизация, една модерна чешка нация със свой език, култура, история и национална идентичност. Стремещт на Маха да създаде сложна екзистенциално ориентирана субективна поезия, неговото разбиране за противоречивата природа на действителността и за свободата на въображението изцяло се разграничават от възрожденската представа за поезия, която е трябвало да гради позитивен личностен модел и да подкрепя вярата на обществото по пътя му към пълно национално освобождение. Не защитавам по никакъв начин критиците на Маха, но не смятам, че трябва да бъдат определяни за литератори с ограничено мислене. Дори съм убеден, че ако в онези години Маховата представа за поезия се беше наложила, тя щеше да доведе до сериозно разколебаване и усложняване на ситуацията, свързана с постепенното формиране на националната общност и на нейната култура. Маховата традиция се нуждае от ясно установени гледни точки, от неопровержими истини, които да не бъдат подлагани на проверка, а да звучат като теореми. Ето защо в нея включително и днес фигурата на гениалния поет непоклонимо противостои срещу неразбиращите го негови съвременни критици.

Традиционна е и идиличната представа за Маха като поет на любовта, младостта и пролетта. Израз на тази представа е статуята на Маха, изработена от Йозеф Мисълбек, която представя поета като млад и красив юноша, който с унило приведена глава медитира над стръкче люляк. Това крайно неправдоподобно скулптурно изображение на Маха се намира в подножието на пражкия хълм Петршин и с течение на времето се превръща за почитателите на неговото творчество в място за поклонение – а те са предимно млади хора, които в навечерието на първи май отиват на площадката под статуята, за да се целунат, да признаят своята любов, да се насладят на цъфтящата природа и да се поклонят на своя поет. В определени исторически моменти това култово поклонение придобива бунтарски характер, изразяващ реакцията на младите хора против политическата несвобода. Например след 1968 г. тези поклонения се превръщат в трибуна на протеста срещу окупацията на Прага от войските на Варшавския договор. Като пряк свидетел на това си спомням навечерието на първи май 1969 г., когато полицията обсади Петршин и нас, младите хора, прогони с палки от статуята на Маха. Ето защо тази традиционна представа за Маха като поет на любовта и пролетта очаква своята литературноисторическа ревизия. Маха е поет на трагичната любов – неосъществима, измамена, болезнена. Той самият е обичал страстно, ненаситно, чувствено и е измъчвал своята приятелка Лори с тежки сцени на ревност. „Май“ е трагична поема, трагична е и съдбата на поета. Ето защо тази изкуствено конструирана представа за него изцяло противоречи на духа на творчеството и живота на Маха. В наложената традиция и в създадения от нея култ към Маха е налице висока степен на идеализация, чиято цена е погрешната интерпретация на литературното наследство на Маха и изграждането на исторически фалшив конструкт.

Днес епохата на Маха става за нас все по-далечна и грешките в разбирането за нея произтичат от недостатъчното съвременно познаване на историческото минало, от съмнителните възгледи за Романтизма, от постмодернистичната нестабилност на ценностите, от медийните манипулации, които превръщат днешните хора в лесно управляемо стадо от консуматори, загубили всякаква представа за това що значат висши духовни ценности, национална идентичност, история, култура. Днес под понятието „романтизъм“ се разбират т. нар. „романтични“ филми и „розови“ романи – тривиални, идилично разкрасени любовни историйки, които се разиграват сред прелестна природа или в луксозни жилища. Там красиви хора от различни поколения

ния, но най-често млади и икономически осигурени, решават своите любовни или междуличностни псевдопроблеми и накрая след серия от прозрачни перипетии намират своето щастие в повторна любов. Тези напълно погрешни представи за Романтизма, на които ние сме свидетели, слагат отпечатък и върху традиционно установената представа за Маха. Днес почти никой не чете неговото творчество, а само избрани канонизирани откъси, включени в учебници и читанки. Хората се интересуват преди всичко от неговия интимен криптиран дневник, от перипетиите в отношенията му с Лори, от това дали е бил влюбен и в други жени, дали освен сина си Лудвик е имал и други извънбрачни деца и т.н., и т.н., и преследват Маха като съмнителна медийна знаменитост. Малцина осъзнават, че Романтизмът е една незарастваща рана в душата на модерния човек, който е един дълбоко разочарован идеалист; че това е жизнена позиция, чийто индивидуалистичен жест изразява презрение към пресилено внушената идиличност; че в своята авторефлексия той се противопоставя на всякаква илюзия; че възпява копнежа по свобода.

Най-големият парадокс в наложената традиция остава фактът, че Маха – субективен романтик, индивидуалист и дълбоко екзистенциален поет, който възприема света в неговите диалектически противоречия, поставяйки самия себе си в центъра на своята поезия, – бива определян за национален поет. Този бунтар срещу илюзиите и опасен за раждащата се възрожденска култура самотник е възприеман като представител на националния колектив и хранител на националната идентичност. Най-убедителното доказателство за метаморфозата на поета са събитията от есента на 1938 г., когато т. нар. Мюнхенско споразумение подписват не само Хитлер и фашисткия диктатор Мусолини, но и премиерите на Британия и Франция – страните, които до онзи момент са били гарант на чехословашката независимост между двете световни войни. Според наложеното на Чехословакия споразумение тази мултинационална държава е трябвало да отстъпи на Германия своите погранични територии с немскоговорещо население. Към тази територия е принадлежал и град Литомержице (нем. Leitmeritz), където умира Маха и където е бил погребан. В последния момент преди окупацията на Судетската област от германската армия тленните останки на Маха са били ексхумирани и от Литомержице бързо и тайно пренесени в Прага – родното място на поета, подобно на мощи на светец от старите християнски легенди. Второто погребение на Маха през 1939 г. в майската, окупирана вече от немците Прага се превръща в голяма родолюбива манифестация на чешкия народ,

чието оцеляване е застрашено. От този момент Маха живее като народен поет.

Маха е неотменна част от чешката национална култура, той е поетът, с когото се ражда модерната чешка поезия. Неговата медитативна лирика, виртуозната му поема „Май“, забележителната му проза са истинско вдъхновение за редица поети. В чешката поезия има десетки и десетки стихотворения, посветени на Маха. Негови духовно сродни братя по перо през XX век са писателите с меланхолна и рефлексивна нагласа, като Йозеф Хора, Ярослав Сайферт, Франтишек Халас, Владимир Холан, Франтишек Хрубин. Най-близкият до него поет – Холан, изрича думи, които се отнасят не само до Маха, но до всички истински поети: „Не познаваш ли противоречията, не познаваш и съществуващите възможности“.

Превод от чешки: Жоржета Чолакова